

УДК: 657.1: 338

Парасій-Вергуненко Ірина Михайлівна,
д-р екон. наук, проф., професор
кафедри обліку в кредитних
і бюджетних установах та економічного аналізу
ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»
E-mail: Parasiy_vergunenko@bigmir.net

АНАЛІЗ СТІЙКОГО РОЗВИТКУ ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛІЧНІ АСПЕКТИ

АНОТАЦІЯ. Стаття присвячена дослідженню питань економічної сутності понять «стійке зростання» та «стійкий розвиток», що покладено в основу формування методологічних підходів до аналізу їх рівня для економічних систем рівного рівня. Запропоновано стійкість соціо-еколого-економічної системи оцінювати за чотирма видами можливого стану: стійкий, рівноважний, нестійкий, кризовий. Визначено основні завдання аналізу стійкого розвитку суб'єктів господарювання. Обґрунтовано критерії відбору індикаторів стійкого розвитку, до яких слід віднести такі: важливість, аналітичність, вимірювальність. Практичне значення запропонованих методичних підходів до формування системи аналітичних показників полягає в забезпеченні системи управління інформаційними важелями впливу на процес підтримання стійкості розвитку економічної системи на різних ієрархічних рівнях.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: стійкий розвиток, стійке зростання, економічне зростання, соціо-еколого-економічна система, надійність, стабільність, аналітичне забезпечення.

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими с практичними завданнями. Проблема оцінки та аналізу стійкого розвитку є надзвичайно важливою та актуальною, особливо в умовах нестабільної економіки. Стійкий розвиток передбачає одночасне вирішення різнопланових і суперечливих проблем економічного зростання за умови збереження якості зовнішнього середовища, що в першу чергу оцінюється з позицій екології та соціального середовища. Пошук рішень у даній області досліджень є актуальним як для державних органів, що займаються проблемами розвитку регіонів і країни, так і для приватних і державних підприємств, особливо таких, що займають монопольний стан, або володіють стратегічними об'єктами інфраструктури.

Формування ефективних методів та інструментів виміру та аналізу стійкості розвитку, які дають змогу давати виражену економічну інтерпретацію отриманих результатів, має високу цін-

ність як для науковців, так і для практиків. Проте однозначного вирішення даної проблеми нині не існує. Протягом останніх двадцяти років, що пройшли після Конференції Організації Об'єднаних Націй (ООН) по стійкому розвитку в 1992 р., провідні міжнародні організації та окремі дослідницькі колективи розробляють і пропонують різні методологічні та методичні підходи до кількісної оцінки стійкого розвитку. Однією із перших розробок за даною проблематикою була система індикаторів, сформованих Комісією по сталому розвитку ООН в 1996 році. Нині власні методики оцінки та аналізу розроблені такими великими міжнародними організаціями, як ООН, Організація економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), Світовий банк, Європейське співтовариство тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз наукових публікацій з даної проблематики свідчить, що цей напрям досліджень лише починає привертати увагу фахівців. Питання економічної рівноваги та стійкого розвитку розглядались у фундаментальних працях класиків економічної думки — Р. Солоу, В. Леонтьєва, Дж. Стигліца. Необхідність соціальної та екологічної орієнтації економіки були висвітлені у працях багатьох сучасних зарубіжних учених, зокрема Дж. Бартоломью, Дж. Гелбрейта, Х. Дейлі, І. Квернера, Р. Констанци, Д. Х. Медоуза та Ж. Л. Медоуза, А. Сена, П. Содербаума, К. Холінга, А. Ендерса, Дж. Форрестера. Загальна методологія досліджень стійкого розвитку соціально-економічних систем здебільшого базується на теорії економічної динаміки, до висвітлена у працях Н. Кондратьєва, Ф. Кюдланда, Е. Прескотта, Р. Харрода, І. Шумпетера. синергетичні ефекти стійкого розвитку були досліджені М. Портером, І. Стенгерсом, І. Пригожиным, В. Алексєєвим, В. В. Євдокімовим. Регіональним аспектам стійкого розвитку присвячені праці Є. Г. Аніміци, С. Н. Бобілева, Н. Ю. Власової, Ю. Н. Гладкого, А. А. Гусєєва, В. І. Данілова-Данільяна, Ю. А. Ізраєля, В. М. Разумковського, А. Д. Урсула. Проблематика моделювання розвитку соціально-економічних систем відображені в працях К. А. Багриновського, О. Ф. Балацького, В. В. Глухова, Н. Погосиної, Д. В. Соколова. Розроблення концепції стійкого розвитку на рівні підприємств розглядалось у працях Н. В. Алексєнко, Т. В. Гусєвої, А. В. Колосова, В. І. Корнієнко, Е. Н. Кучерової, Я. П. Молчанової, Є. В. Корчагіної, Ю. В. Масленченко, Н. А. Кульбаки.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на те, що нині накопичено значний методологічний і практичний досвід у вирішенні даної проблеми, загальноприйнятого теоретико-методологічного підходу до розуміння сутності цього поняття, аналізу і узагальнюючої оцінки його рівня не сформовано як закордоном, так і в Україні. Особливо актуальними є обґрунтування методичних підходів до аналізу стійкості розвитку залежно від рівня управління економічними системами.

Удосконалення теоретичних засад і методології оцінки стійкого розвитку соціо-еколого-економічних систем на базі системного аналізу та економіко-математичного моделювання є актуальною науковою проблемою, вирішення якої дозволить не тільки визначити ресурсний потенціал господарської системи та динаміку її показників, але і сформулювати стратегію розвитку орієнтуючись на пріоритети надійності та стабільності.

Формулювання мети і завдання дослідження. Метою даної статті є дослідження економічної сутності понять «стійке зростання» та «стійкий розвиток» як основи формування методологічних підходів до аналізу їх рівня для економічних систем різного рівня.

Виклад основного матеріалу дослідження. У науковій літературі сутність поняття «стійкий розвиток» трактується з різних точок зору, які суттєво різняться залежно від ієрархічного рівня управління. Так, Дж. С. Міллз у роботі «Принципи політичної економії» ввів поняття «стаціонарний стан» капіталу та населення, що на його думку, не обмежує можливості людства для духовного самовдосконалення [1, с. 75]. Г. Дейлі визначив три умови, за яких мають споживатися сировина та енергія у фізично стабільному суспільстві: 1) темпи споживання відновлювальних ресурсів не повинні перевищувати темпів їх відновлення; 2) темпи споживання не відновлювальних ресурсів не повинні перевищувати темпи розроблення їх стійкого відновлювального заміщення; 3) інтенсивність викидів забруднюючих речовин не повинні перевищувати можливостей оточуючого середовища їх поглинати [2, с. 34].

Д. Х. Медоуз та інші вважають, що стійке суспільство має характеризуватися не фізичним, а якісним зростанням. Автори розрізняють «зростання» та «розвиток» наступним чином. Під поняттям «зростати» вчені розуміють збільшення у розмірах вна-

слідок поглинання або приросту матеріалів. Поняття «розвиватися» трактується як розширення або реалізація потенційних можливостей більш інтенсивного поліпшення свого стану. Тобто при зростанні будь-чого воно збільшується кількісно, а при розвитку, воно стає якісно кращим, або просто іншим [2, с. 47].

Подібне трактування цих понять міститься у тлумачному словнику С.І. Ожогова, в якому поняття «стійкий» визначається як такий, що не піддається і не підлягає коливанням, стійкий, твердий. У свою чергу, «розвиток» тлумачиться як процес переходу з одного стану в інший, більш досконалий стан, перехід від старого якісного стану до нового, від простого до складного, від нижчого до вищого [3, с. 422, 458].

Є.І. Глушенкова розглядає сутність поняття «стійкий розвиток» у межах нормативістської теорії, яка передбачає регулювання умов життя на базі чотирьох принципів: 1) задоволення основних потреб всіх людей; 2) рівні стандарти цього задоволення для всього населення планети; 3) ощадне ставлення до природи та використання природних ресурсів; 4) збереження можливостей реалізації основних запитів майбутніх поколінь. Усі принципи мають важливе значення, проте пріоритетним, що визначає ядро теорії, вважається третій, в основі якого лежить ідея обмеженості здатності природних комплексів до господарських навантажень (carrying capacity).

Існує багато й інших визначень стійкого розвитку, які пов'язані не тільки з екологією, але й таких, що включають економічну та соціальну складову. Так, А.Д. Урсул зазначає, що «у широкому розумінні стійкий розвиток трактується як новий тип існування і розвитку світової цивілізації, який заснований на радикальних змінах історичних орієнтирів в практично усіх параметрах існування: економічних, соціальних, екологічних, культурологічних тощо. За такого розуміння стійкого розвитку мова йде про оптимальне управління не тільки природничо-ресурсним потенціалом, але й всією соціокультурною сферою, зокрема, економікою, культурою, державно-правовими інститутами тощо [5, с. 22].

Аналогічного погляду дотримується і Д.С. Львов, який вважає, що стійкий розвиток у вузькому сенсі слід розглядати як екологічну стійкість, а у широкому розумінні це поняття включає всі види стійкості: демографічну, економічну, соціальну, техногенну тощо [4, с. 22].

Важливим змістовним елементом понять «стійкий розвиток» і «стійке зростання» є економічна складова. Поняття «економічне зростання» та «економічний розвиток» тісно пов'язані між собою, оскільки стійкий економічний розвиток неможливий без стійкого економічного зростання. Поняття «економічне зростання» відносно підприємств, у першу чергу, передбачає нарощування масштабів їх діяльності при відносній економії ресурсів. Сстійкий економічний розвиток — це послідовне покращення одного стану якісно новим на основі тривалого зростання та збалансованості складових економічної системи в довготривалому періоді. Нестабільність економічної системи характеризується її неспроможністю утримувати та збільшувати темпи зростання доходів, прибутку, власного капіталу.

Дослідження економічної сутності понять «стійкий розвиток» і «стійке зростання» покладено в основу розроблення методичних підходів до аналізу їх рівня. Концепція стійкого розвитку передбачає аналітичне дослідження щонайменше трьох аспектів стійкості господарської системи: економічного, екологічного та соціального. Соціо-еколого-економічна стійкість являє собою властивість системи досягати поставлені соціальні та економічні цілі в умовах трансформації зовнішнього середовища при збереженні свого внутрішнього потенціалу та основних параметрів природного оточення. З погляду стійкості соціо-еколого-економічної системи виокремлюють чотири види можливого стану:

- *стійкий розвиток*, що характеризується постійним прирощенням результату діяльності системи за всіма важливими параметрами у межах від мінімально до максимально допустимого в існуючих зовнішніх і внутрішніх умовах;

- *рівноважний стан*, який характеризується тривалою незмінністю основних показників функціонування системи;

- *нестійкий стан*, за якого спостерігається погіршення низки основних показників функціонування системи;

- *кризовий стан*, за якого більшість системних параметрів знаходиться нижче допустимого рівня, і система нездатна адаптуватися до змін зовнішнього середовища.

Аналіз кожного з цих аспектів вимагає використання спеціальних аналітичних показників, як кількісного характеру, так і якісного. Основною проблемою формування загальної оцінки сталого розвитку є необхідність формування одиничних показників, які характеризують різні аспекти стійкості і мають різні оди-

ниці виміру, та обґрунтування методики їх інтеграції в узагальнюючі показники. Вирішення цієї проблеми потребує використання складних процедур оброблення та агрегування інформації. Неоднозначність її вирішення спричинило появу великої кількості різних методологічних підходів. Протиріччя та неузгодженість існуючих підходів до аналізу і оцінки стійкого розвитку зумовлюють необхідність використання системного підходу до вивчення господарських систем різного рівня. Для мікрорівня (підприємств та організацій) не всі класичні складові будуть однаковою мірою використані для аналітичної оцінки стійкості зростання та розвитку, наприклад, екологічна складова може бути відсутня при дослідженні типів розвитку банківських установ або бюджетних організацій, які не займаються господарською діяльністю, що негативно впливає на екологію зовнішнього середовища.

Проблема узгодження та синтезу різних наукових підходів дослідження стійкого розвитку потребує вирішення низки завдань методологічного та методичного характеру. Зокрема потребують вирішення завдання формування інтегральних оцінок сталого розвитку систем різного рівня на основі збалансованої системи показників, яка охоплює економічні, соціальні і економічні компоненти. Складність вирішення цих питань пов'язана, у першу чергу відсутністю належного інформаційного забезпечення аналізу. Невирішеність питань методології та методики аналітичного дослідження сталого розвитку як на рівні окремих економічних суб'єктів, так і на рівні регіонів і країни в цілому, призводить до прийняття інтуїтивних, неформалізованих та іноді необґрунтованих управлінських рішень в практичній діяльності. Це знижує ефективність управлінських процесів на макрорівні і не дає змоги забезпечити стабільні прогресивні зміни в розвитку системи вищого рівня.

Задля обґрунтування концепції аналізу сталого розвитку соціо-еколого-економічних систем різного ієрархічного рівня необхідно вирішити такі завдання:

- з'ясувати економічну сутність понять «стійкий розвиток» і «стійке зростання»;
- дослідити існуючі методологічні підходи до аналізу, виміру та оцінки стійкого розвитку економічних систем;
- розробити принципи та критерії відбору показників, що характеризують різні аспекти стійкого розвитку країни, регіону, окремого суб'єкта господарювання;

— визначити способи агрегування одиничних показників в інтегральний показник, що характеризує різні аспекти сталого розвитку;

— визначити фактори впливу на сталий розвиток;

— визначити механізм впливу розвитку окремих суб'єктів господарювання на стійкість розвитку територіальних регіонів і країни в цілому.

Важливішим етапом аналізу та оцінки стійкості розвитку економічних систем є вибір показників (індикаторів). У міжнародній практиці існують різні критерії відбору індикаторів стійкого розвитку. Відповідно до рекомендацій з розробки індикаторів стійкого розвитку ОЕСР виокремлюють такі критерії їх відбору: *важливість, аналітичність та вимірювальність* [6, с. 17]. З погляду можливості використання *важливість* передбачає відбір таких показників, які відображають реальну картину процесів, що відбуваються в оточуючому середовищі, вплив на середовище або соціальну реакцію; показники мають бути достатньо прості в інтерпретації та відображати динаміку розвитку процесів; мають враховувати варіативність оточуючого середовища та антропогенного впливу; мають бути порівняльними та мати нормативні значення, що полегшує інтерпретацію отриманих результатів. *Аналітичність* передбачає відбір таких показників, які: можуть бути включені в економетричні моделі для виміру, оцінки та прогнозу ситуації; мають бути наукового обґрунтовані; базуються на міжнародних стандартах. *Вимірювальність* означає можливість виміру значень показників, які відображаються кількісними або якісними параметрами, наведеними в офіційних документах та систематично оновлюються. У рекомендаціях ОЕСР вказано, що наведений перелік критеріїв відбору показників є достатньо жорстким і не завжди може бути застосований у реальних умовах.

Існує два основні підходи до формування аналітичної оцінки сталого розвитку. *Перший* — передбачає використання комплексу показників, які характеризують ті, чи інші аспекти стійкого розвитку. В різних підходах виокремлюють від двох до чотирьох типів груп показників, що включаються в підсумкову оцінку. В загальному вигляді передбачається використання чотирьох груп індикаторів: економічні, соціальні, екологічні, інституціональні. *Другий* підхід ґрунтується на розробленні одного інтегрального (агрегованого) показника, який відображає загальний рівень стійкості або нестабільності розвитку си-

стеми, що аналізується. Зазвичай, інтегральний показник формується на основі трьох видів індикаторів: економічного, екологічного та соціального. За повнотою охоплення компонентів стійкого розвитку можна виокремити комплексний (що включає як мінімум показники трьох вказаних компонент) і фрагментарний підходи, при якому використовуються лише частина показників, наприклад, тільки економічний або соціальний компонент.

Поширенішим є перший із зазначених підходів до формування системи показників стійкого розвитку. При цьому виокремлюють такі основні підходи до формування системи індикаторів:

- «проблема-індикатор» (здебільшого використовується на регіональному та національному рівнях);

- тема (проблема) — індикатор»;

- «тема — підтема-індикатор» (рекомендований Комісією по стійкому розвитку ООН);

- «вплив — стан — реакція» (рекомендований Комісією по стійкому розвитку ООН та ОЕСР);

- «розділ — категорія — аспект — показник» (використовується глобальною ініціативою по звітності (Global Report Initiative);

- «ціль — пріоритети — принципи –індикатори» [7, с. 71].

Всі показники, що відібрані до переліку аналітичних показників стійкого розвитку, повинні відповідати основним критеріям, визначеним вище. Практичне застосування різних методологічних підходів аналізу стійкості розвитку економічних систем дозволяє виявити певні проблеми та обмеження у використанні, основними з яких є: концентрація уваги на окремих компонентах стійкого розвитку; відсутність врахування системних зв'язків і динаміки розвитку системи; відсутність обґрунтування вибору показників, що використовуються для оцінки стійкості розвитку; структурна нечіткість включених в підсумкову оцінку і складність та неоднозначність інтерпретації результатів аналізу та оцінки.

Висновки і перспективи подільних досліджень. Отже, уточнення економічної сутності поняття «стійкий розвиток» як цілеорієнтованого процесу якісних на кількісних змін різних економічних систем покладено в основу розроблення аналітичного забезпечення стратегічного управління. Зміст, завдання та методичні підходи до формування аналітичної складової системи

управління стійким розвитком залежить від рівня управління. Важливим напрямом подальших наукових досліджень є формування системи аналітичних показників, що кількісно характеризують стан розвитку окремих суб'єктів господарювання, регіонів та країн. При побудові системи аналітичних показників, що характеризують стан розвитку економічних систем мають бути враховані такі аспекти: техніко-економічні; соціально-економічні; економіко-екологічні.

Бібліографічний список

1. Миль Дж. С. Основы политической экономии: в 3-х т. / Дж. Миль С. — М.: Прогресс, 1980. — Т. 2. — 480 с.
2. Медоуз Д.Х. За пределами поста. / Д. Х. Медоуз, Д. П. Медоуз, Й. М. Рондерс. М.: Наука, 1994. — С. 304.
3. Ожегов С.И. Словарь русского языка. 6-е изд. / С. И. Ожегов. — М.: Советская энциклопедия, 1964. — 900 с.
4. Львов Д.С. Путь в XXI век: стратегия, проблемы, перспективы российской экономики / Д.С. Львов. — М.: Экономика, 1999. — 168 с.
5. Урсул А.Д. На пути к праву устойчивого развития: концептуально-методологические аспекты / А. Д. Урсул // Теоретическая и прикладная экология. — 2008. — №1. — С. 20–31.
6. Ewing B. Calculation Methodology for the National Footprint Accounts, 2010 / B.Ewing, A.Reed, A.Galli and others. — Edition. Oakland: Global Footprint Network, 2010.-21 p.
7. Бобылев С.Н. Устойчивое развитие: методология и методики измерения: учеб. пособие / С.Н. Бобылев, Н.В. Зубаревич, С.В. Соловьева и др.; под ред. С.Н. Бобылева. — М.: Экономика, 2011. — 358 с.
8. Левашов В.К. О социальной сущности концепции устойчивого развития / В. К. Левашев // Ежемесячный научный и общественно-политический журнал РАН. — 1997. — № 4. — С. 3–14.

References

1. Mil, J. S. Osnovy politicheskoy ekonomii [Basics of political economy]: in 3 vol. / J. Miles. — M.: Progress (1980). — T.2. — 480 p. [In Russian]
2. Medouz, D. Kh. Za predelami posta [Outside the post] / D. Kh. Medouz, D. P. Medouz, Y. M. Ronders. — M.: Nauka (1994). — 304 p. [In Russian]

3. Ozhegov, S. I. Slovar russkogo yazyka [Dictionary of the Russian language]: 6-e ed. / S. I. Ozhegov. — M.: Sovetskaya entsyklopedia (1964). — 900 p. [In Russian]
4. Lvov, D. S. Put v XXI vek: strategiya, problemy, perspektivy rossiyskoy ekonomiki [Way in the 21st century: strategy, problems, prospects of the Russian economy] / D. S. Lvov. — M.: Ekonomika (1999). — 168 p. [In Russian]
5. Ursul, A. D. Na puti k pravu ustoychivogo razvitiya: kontseptualno-metologicheskie aspekty [On the way to sustainable development law: conceptual and methodological aspects] / A. D. Ursul // Teoreticheskaya i prikladnaya ekologiya. — 2008. — №. 1. — P. 20-31. [In Russian]
6. Ewing B. Calculation Methodology for the National Footprint Accounts, 2010 Edition. / B. Ewing, A.Reed, A.Galli and others. — Oakland: Global Footprint Network, 2010. — 21 p. [In English]
7. Bobylev, S. N. Ustoychivoe razvitiye: metodologiya i metodiki izmereniya [Sustainable development: methodology and methods of measurement]: ucheb. posobie / C. N. Bobylev, N. V. Zubarevich, S. V. Soloveva i dr. / pod red. S. N. Bobyleva. — M.: Ekonomika. — 2011. — 358 p. [In Russian]
8. Levashov, V. K. O sotsialnoy sushchnosti kontseptsyi ustoychivogo razvitiya [On social essence of sustainable development concept] / V. K. Levashov // Ezheimesyachnyy nauchnyy i obshchestvenno politicheskiy zhurnal RAN. — 1997. — №4. — P. 3-14. [In Russian]

Стаття надійшла до редакції 20 травня 2014 р.

УДК: 657.1: 338

Парасий-Вергуненко Ирина Михайловна,
д.э.н., проф., профессор кафедры учета
в кредитных и бюджетных организациях
и экономического анализа
ГБУЗ «КНЭУ имени Вадима Гетьмана»
E-mail: Parasiy_vergunenko@bigmir.net

АНАЛИЗ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ ЭКОНОМИЧЕСКИХ СИСТЕМ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ

АННОТАЦИЯ. Статья посвящена исследованию вопросов экономической сущности понятий «устойчивый рост» и «устойчивое развитие», которые положено в основу формирования методологических подходов к анализу их уровня для экономических систем разного уровня. Предложе-

но устойчивость социо-эколого-экономической системы оценивать в разрезе четырех видов возможного состояния: устойчивое, равновесное, неустойчивое, кризисное. Определены основные задачи анализа устойчивого развития хозяйствующих субъектов. Обоснованы критерии отбора индикаторов устойчивого развития, к которым относят: важность, аналитичность, измеримость. Практическое значение предложенных методических подходов к формированию системы аналитических показателей состоит в обеспечении системы управления информационными рычагами влияния на процесс поддержки устойчивости развития экономической системы на разных иерархических уровнях.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: устойчивое развитие, устойчивый рост, экономический рост, социо-эколого-экономическая система, надежность, стабильность, аналитическое обеспечение.

UDC 657.1: 338

Parasiy-Vergunenko Irina Mikhaylivna,

Doctor of Sciences (Economics), Professor, Professor of
Department of Accounting in Credit

and Budgetary Institutions and Economic Analysis

Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman
(54/1, Prospect Peremogy, Kyiv, 03680, Ukraine)

E-mail: parasiy_vergunenko@bigmir.net

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL ASPECTS OF ANALYSIS OF ECONOMIC SYSTEM SUSTAINABLE DEVELOPMENT

ABSTRACT. The article is dedicated to investigation on economic essence of such notions as «sustainable growth» and «sustainable development» that is a basis for composing methodological approaches to analyzing their level for economic systems of different levels. Sustainability of social, economic and ecological system is suggested to be evaluated by four types of possible states: stable, equilibrium, unstable and critical. The main tasks of analysis of sustainable development of entities are listed. The criteria of selecting indicators of stable development are justified. They include importance, analyticity, measuring. Practical significance of the suggested methodical approaches to forming the system of analytical indexes lies in the field of providing management system with informational levers of influence on the process of maintaining sustainability of economic system development at various hierarchical levels.

KEY WORDS: sustainable development, sustainable growth, economic growth, social, economic and ecological system, reliability, stability, analytical support.